

سب

نگاهی به زندگی و زمانه، تألیفات، خدمات اجتماعی و مواضع حکومتی
آه، والله سید حسین عرب باغی ارومی

محرران: سید رضا خدمنند

ویراستار

مجتبی مقدسی

انتشارات سفیر اردهال

- سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
فروست
شابک
وضعیت فهرست نویسی
عنوان دیگر
موضوع
موضوع
موضوع
رده بندی کنگره
رده بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی
- محمدرضا، ۱۳۴۶
آفتاب: سیدحسین عرب باغی ارومی (نگاهی به
زندگی و زمانه، تألیفات، خدمات اجتماعی و مواضع
حکومتی محمدرضا خردمند
تهران: سفیر، مال، ۱۳۹۱.
۹۵۰ص
به مناسبت یکصد و دهمین سالگرد انقلاب مشروطیت ایران؛ ۲
۳ - ۴۳۹ - ۳۱۳ - ۶۰۰ - ۹۷۸
فیبا
سیدحسین عرب باغی ارومی (نگاهی به زندگی و زمانه، تألیفات،
خدمات اجتماعی و مواضع حکومتی)
عرب باغی، حسین، ۱۲۵۵ - ۱۳۲۹
مجتهدان و علما -- ایران -- ارومیه -- سرگذشتنامه
Ulma -- Iran -- Oromiyeh -- Biography
۱۳۹۵ ع/۴/۳/۵۵BP
۲۹۷/۹۹۸
۴۲۸۹۴۱۵

سفر باقی

نگاهی؟ زندگی، زمانه، تالیفات، خدمات اجتماعی و مواضع حکومتی
ت به سیدحسین عرب‌باغی ارومی

محمد ضاخر دمند

ویرالار
مجتبی مقدسی

شابک: ۳ - ۴۳۹ - ۳۱۳ - ۶۰۰ - ۹۷۱

طراحی جلد و آماده سازی: نشر سفیر اردهال صفحه آوری: ناشرین شهبازی

لیتوگرافی: نویس، چاپ: عترت و صحافی: مشیر

قیمت: ۶۰۰۰۰۰ ریال

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۶

شماره نشر: ۱ - ۵۰۷

شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه

نشانی دفتر: تهران، خیابان مفتح، خیابان سمیه، روبه روی بانک ملی ایران، ساختمان ۱۱۸، واحد ۴

کد پستی: ۷۴۷۱۵ - ۱۵۸۱۸

تلفن مرکز بخش: ۸۸۳۱۳۸۹۸ - ۸۸۳۱۹۳۴۲

www.safirardehal.ir

e-mail: safirardehal@yahoo.com

© حق چاپ: ۱۳۹۶

همه حقوق محفوظ است. هرگونه نسخه برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گیومه در مستندنویسی، و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست

۱	مقدمه
۵	پیش‌گفتاری از دکتر میرهاشم محدث
۷	درآمد
۱۵	فصل اول / مدظفر حکم، پیشینه خانوادگی و شروع تحصیلات
۱۷	اوضاع فرهنگی و اجتماعی او به
۵۵	پیشینه خانوادگی آیت‌الله سیدحسین عرب‌باغی
۵۶	زادگاه و ولادت
۶۳	یادداشت‌های فصل اول
۶۷	فصل دوم / دوران تحصیل و اساتید آیت‌الله سیدحسین عرب‌باغی
۶۹	تحصیل در حوزه‌های ارومیه و خوی
۷۰	تحصیل در حوزه مشهد و اساتید آن دوره
۷۰	شیخ اسماعیل ترشیزی
۷۰	شیخ محمدتقی تربتی خراسانی
۷۱	دوره تحصیل در نجف
۷۲	اساتید دوره نجف
۷۳	۱. سید محمدکاظم یزدی
۷۴	۲. آخوند ملا محمدکاظم خراسانی
۷۵	۳. میرزا فتح‌الله اصفهانی (شیخ الشریعه)

۷۷	۴. ملا محمدعلی نخجوانی.....
۷۹	۵. سید علی داماد تبریزی.....
۸۱	۶. سید محسن کوه‌کمری.....
۸۳	برخی از تألیفات سید محسن کوه‌کمری.....
۸۳	برخی از شاگردان سید محسن کوه‌کمری.....
۸۵	یادداشت‌های فصل دوم.....

فصل سوم / راه‌مسلك فقهی و اجتهادی آیت‌الله سیدحسین عرب‌باغی

۹۱	مقدمه.....
۹۳	شیخ هادی تهرانی، مؤسس و کاتب فقهی.....
۹۳	خاندان و ولادت.....
۹۴	اساتید شیخ هادی تهرانی.....
۹۴	بعضی از شاگردان برجسته مکتب شیخ.....
۹۵	آثار و تألیفات.....
۹۸	الف) فقه و اصول.....
۹۸	ب) مباحث تفسیری، کلام، حکمت و عرفان.....
۹۸	ج) مباحث تاریخی، ادبی و متفرقه.....
۹۹	شیخ هادی از منظر بزرگان.....
۱۰۱	بعضی آراء و مبانی فقهی شیخ هادی.....
۱۰۳	تکفیر شیخ هادی تهرانی.....
۱۰۴	ماجرای تکفیر.....
۱۰۶	مواضع سایر علمای نجف.....
۱۱۰	پایه و ریشه فقه‌ت‌سیدحسین عرب‌باغی.....
۱۲۳	سیدحسین عرب‌باغی، عالم محدث.....
۱۲۵	یادداشت‌های فصل سوم.....

فصل چهارم / تألیفات آیت‌الله سیدحسین عرب‌باغی

۱۳۱
۱۳۳ بازگشت از نجف اشرف
۱۳۴ آیام بلا و فتنه در ارومیه
۱۵۰ مهاجرت و اقامت شش‌ساله در مراغه
۱۵۳ تألیفات آیت‌الله سیدحسین عرب‌باغی
۱۵۳ شیوه و سیاق تألیفات
۱۵۶ تألیفات و آثار قلمی دوره نجف
۱۵۷ تقریظ سیدعلی تبریزی نجفی
۱۵۸ تقریظات مرزا محمدعلی نخجوانی
۱۶۰ تألیفات دوره اقامت در ارومیه
۱۶۵ تخریب قزوین و مضع سیدحسین عرب‌باغی
۱۷۲ فهرست تألیفات سیدحسین عرب‌باغی به قلم خودش
۱۸۴ چاپ و نشر آثار آیت‌الله سیدحسین عرب‌باغی
۱۸۴ تصحیح‌کنندگان کتب
۱۸۴ بانیان چاپ کتب
۱۸۵ مطبعه‌ها و محل چاپ تألیفات سیدحسین عرب‌باغی
۱۸۵ کاتبان نسخ چاپ سنگی بعضی از تألیفات
۲۰۳ یادداشت‌های فصل چهارم

فصل پنجم / معاصران آیت‌الله سید حسین عرب‌باغی

۲۱۷
۲۱۹ میرزا حسین آقا مجتهد
۲۲۳ برخی از سوانح زندگی میرزا حسین آقا
۲۳۹ میرزا علی صدرالذکرین (واله)
۲۴۰ میرزا علی‌اکبر صدرالفضلا
۲۴۵ سید محمد خلخالی ارموی
۲۴۹ میرزا محمود اصولی
۲۶۰ میرزا علی عسگرآبادی
۲۷۸ شیخ عبدالکریم ارومی
۲۸۰ حاج شیخ عباس‌قلی رضوی

۲۸۴ میرزا عباس تبلیغی
۲۹۰ میرزا عباس قلی معروف به آقا نجفی
۲۹۳ میرزا عباس واعظ جعفرآبادی (خیر)
۲۹۹ میر جلال صابر
۳۰۴ میرزا اسدالله مخفی افشار
۳۱۳ میرزا علی اصغر محیط
۳۱۷ شیخ محمد اسماعیل صاحب الزمانی
۳۲۴ حاج میرآقا زاهد کاکلری
۳۴۳ میر جلال الدین محدث ارموی
۳۴۸ جایگاه ممتاز شخصیت سید حسین عرب‌باغی از منظر میرجلال‌الدین محدث ارموی
۳۵۴ علامه سید ابوالقاسم حسینی
۳۵۹ ولی حقیری معروف به «ملا ولی»
۳۸۳ سید حسین صدرالمحققین
۳۸۴ میرزا عبدالمطلب اردوبادی
۳۹۵ رحمت‌الله خان معتمدالوزاره
۳۹۸ میرزا حبیب‌الله خان آقازاده
۴۰۵ یادداشت‌های فصل پنجم

۴۱۹	فصل ششم / سلطنت، حکومت و دیدگاه علماء و برآمدن رضاشاه
۴۲۱ دیدگاه کلی علماء به حکومت و سلطنت
۴۳۳ نتیجه‌گیری
۴۳۴ حکومت و سلطنت از منظر سیدحسین عرب‌باغی
۴۳۸ شرایط و مقتضیات برآمدن رضاشاه و مواضع علماء
۴۵۶ سفر رضاشاه و فرمانده کل قوا به آذربایجان
۴۶۷ خلع قاجاریه و تأسیس سلطنت پهلوی
۴۷۱ نیابت معصوم
۴۷۲ حمایت از خیرالشرین
۴۷۳ نظام وظیفه اجباری، قوه دفاعیه و مواضع سیدحسین عرب‌باغی

۴۸۱	تأسیس حوزه علمی قم و دیدگاه سیدحسین عرب‌باغی
۴۸۴	اتحاد جهان اسلام و برائت از مشرکان از دیدگاه سیدحسین عرب‌باغی
۴۸۹	یادداشت‌های فصل ششم

فصل هفتم / مسائل حکومتی، کشف حجاب و مواضع آیت‌الله سیدحسین عرب‌باغی

۵۰۳	دیدارهای رضاشاه، همکاری با دولت و اثرات آن
۵۰۸	برنامه کشف حجاب و تجدّدگرایی عصر پهلوی
۵۰۸	موضع سیدحسین عرب‌باغی در مسئله کشف حجاب
۵۱۵	روند کشف حجاب در ارومیه
۵۱۹	اقدامات استاندار و زندانی شدن سیدحسین عرب‌باغی
۵۲۳	برکناری استاندار
۵۲۴	مجلس ختم رضاشاه در ارومیه
۵۲۵	هوشیاری نسبت به قضای سیاسی جناح‌بندی‌ها
۵۳۱	اهدای ملوکانه
۵۳۴	درخواست منع فروش مشروبات الکلی
۵۳۶	ترور محمدرضا شاه
۵۳۶	برپایی مجلس مؤسسان دوم و نمایندگان ارومیه
۵۳۷	مجلس سنای اول و موضع سیدحسین عرب‌باغی
۵۳۸	اجمال وقایع پس از شهریور ۱۳۲۰
۵۴۳	یادداشت‌های فصل هفتم

فصل هشتم / اقدامات عمرانی و امور عام‌المنفعه و برپایی شعاع تبلیغی

۵۶۱	احداث پادگان ارومیه
۵۶۴	خیابان‌کشی در ارومیه
۵۶۸	جواز تخریب اماکن مذهبی و غیره
۵۶۹	تخریب قبرستان گجیل تبریز
۵۷۵	تأسیس جمعیت شیروخورشید ارومیه

۵۸۴ سینمای شیروخورشید ارومیه
۵۹۶ ساماندهی گدایان ارومیه
۵۹۶ زلزله سلماس و بسیج عمومی ارومیه
۶۰۶ انتخاب سیدحسین عرب‌باغی در تعیین حدود مرز مشترک ایران و عراق
۶۰۸ برپایی نماز جمعه
۶۰۸ تاریخچه کلی نماز جمعه
۶۰۸ جایگاه و قائلین به نماز جمعه
۶۰۹ نگاه شهید م‌ اهری به نماز جمعه
۶۱۰ سیدحسین عرب‌باغی و برپایی نماز جمعه
۶۱۱ نماز جمعه در ارومیه
۶۱۷ نگاهی اجمالی به نماز جمعه در عصر پهلوی
۶۲۰ تعمیر اماکن مقدسه و راه تاریخی ارومیه
۶۳۴ احداث پل رودخانه شهر چلی
۶۳۸ یادداشت‌های فصل هشتم

فصل نهم / کرامات، مکاشفات و فضایل اخلاقی آیت‌الله سیدحسین عرب‌باغی ۶۵۳

۶۵۵ کرامات و مکاشفات
۶۵۵ استخاره بدون پرسش
۶۵۹ طیب روحانی
۶۵۹ آثار تقلین (قرآن، اهل بیت)
۶۶۰ شخصیت والامقام
۶۶۰ تجلی پس از مرگ
۶۶۱ ترورهای ناموفق
۶۶۲ ده منات روس
۶۶۶ راه کربلا باز می‌شود
۶۶۶ در زندان چه گذشت
۶۶۶ به او عیسی روح‌الله بگویند
۶۶۷ ازدواج به صلاح نیست

۶۶۷	درخواست باران.....
۶۶۸	تکه نانی پربرکت در خواب.....
۶۶۸	حملهٔ سگ‌های وحشی.....
۶۷۱	رابع رجب.....
۶۷۱	بهبود و شفای مجروح.....
۶۷۴	تا قرآن در بغل داری، نترس.....
۶۷۷	خصوصیات و فضایل اخلاقی آیت‌الله عرب‌باغی.....
۶۸۴	نقل چند خاطرهٔ تاریخی.....
۶۸۴	آیت‌الله عرب‌باغی و استاد وبولون.....
۶۸۴	مرحوم عرب‌باغی و مغازهٔ مشروب‌فروشی.....
۶۸۶	کشیش زایا و سید حسین عرب‌باغی.....
۶۹۱	می‌خواهم مسلمان شوم.....
۶۹۱	بعضی خاطرات مرتبط با شهرفرف.....
۶۹۲	سرگیز نجار.....
۶۹۳	ملاقات آیت‌الله انگجی با سیدحسین عرب‌باغی.....
۶۹۶	صدور سِجِل احوال.....
۶۹۶	تفنگچی‌های زرو می‌خواستند مرا بکشند.....
۶۹۸	عرب‌باغی و تیمسار گرزن.....
۷۰۲	جایگاه مرحوم عرب‌باغی در میان اهل سنت.....
۷۰۲	کتاب عرب‌باغی و جنبش دانشجویی.....
۷۰۲	خاطره‌ای از حجت‌الاسلام فاطمی‌نیا.....
۷۰۴	خاطره‌ای از چگونگی دریافت و هزینه‌کرد وجوه شرعی.....
۷۰۴	پرهیز از تأییدات بی‌مورد.....
۷۰۵	عدم تشرف به زیارت حج عمره و تمتع.....
۷۰۵	ازدواج سیدحسین عرب‌باغی.....
۷۰۷	ره‌توشه‌ای در نوشتار محدث دهر.....
۷۰۷	آزاد کردن بنده در این زمان.....
۷۰۹	علمای انام در زمان غیبت صاحبان امرند.....

۷۰۹	چرا مأمورین خارجی خیانت نمی کنند
۷۱۰	در این که تکلیف اطفال موقوف بر استعداد ایشان است
۷۱۲	یادداشت‌های فصل نهم

فصل دهم / ارتحال، مجالس ترحیم، ساختمان و مزار آیت‌الله سیدحسین عرب‌باغی

۷۲۷	آخرین روزهای حیات
۷۲۹	وفات سیدحسین عرب‌باغی از زبان یکی از حضاران
۷۳۰	برپایی مجالس ختم و ترحیم
۷۳۱	سرود های سعرا و ادبای ارومیه در فقدان مرحوم عرب‌باغی
۷۳۴	مدفن و بارگاه سیدحسین عرب‌باغی
۷۳۹	ساخت ضریح و بارگاه
۷۴۲	سایر مدفونین در قبرستان آقا
۷۴۷	وصیت‌نامه سیدحسین عرب‌باغی
۷۵۶	فهرست کتاب‌های موجود در منزله مرحوم عرب‌باغی
۷۵۸	یادداشت‌های فصل دهم
۷۶۰	

فصل یازدهم / اسناد و تصاویر

منابع و مأخذ

۷۶۵	نسخه‌های چاپی
۸۸۵	نسخه‌های خطی
۸۸۵	مصاحبه‌ها
۹۲۳	الف) آیات و حجج اسلام
۹۲۴	ب) اشخاص
۹۲۴	مهم‌ترین وقایع (سال‌شمار شمسی) زندگانی آیت‌الله سیدحسین عرب‌باغی ارومی
۹۲۷	نمایه کتاب
۹۳۵	

مقدمه

جامعه ایران بین انقلاب مشروط تا پایان جنگ جهانی دوم (۱۲۸۵-۱۳۲۵ شمسی)، دستخوش تحولات و حوادثی هولناک، سریع و بی‌سابقه گردید که یکی از دیگری وهشتناک‌تر و غمبارتر بودند. نهضت مشروطیت که با هدف احیای هویت ایرانی در عرصه داخلی و خارجی صورت گرفته بود، پس از مدتی که تاه به بیراهه رفت و خود موجب بروز ناآرامی‌هایی مدهش گردید. منطقه آذربایجان با امعان نظر به موقعیت و اهمیت استراتژیک‌اش، هم از سوی استبداد خودکامه داخلی و هم از طرف استعمار خارجی، دچار صدماتی شدید شد که سهم نواحی خاصی از منطقه منبور، از این لطمات، بی‌نظیر بوده است. تزلزل و تفرقه در ارکان دولت و مجلس مشروطه فقدان حکومتی مقتدر و مردمی و به تبع آن محلی، نقض حاکمیت ملی توسط بیگانه‌ن دسسه برخی دولت‌های هم‌جوار و غیر هم‌جوار، میسیونرهای تبشیری متعدد و گونه‌گون، و همراهی افرادی فرصت‌طلب و جانی، موجب شد بخش غربی آذربایجان دچار بلایایی دهشتناک شود که تنها با لشگرکشی مغول و تاتار قابل قیاس است. قتل و غارت خانمان‌سوز مردم مسلمان منطقه توسط بقایای مسیحیان برجای مانده از تبعید اجباری خسونت‌بار عثمانی‌ها که توسط انگلیس و روسیه با داعیه تشکیل ارمنستان بزرگ تجهیز شده بودند، کشتار و غارت مردم منطقه توسط اسماعیل سیمکو (سمیتقو) و اتباع سفاکش با مساعدت و هدایت عجانب، و در نهایت لشگرکشی‌های ترکان عثمانی همزمان با انقلاب

مشروطه به منطقه، رو به افزونی نهاده بود. آثار شوم این حوادث خونین و قتل عام چند باره مردم شهری و روستایی، پایمال شدن روستاها از بین رفتن کشت و زرع، نابود شدن خانه‌ها و خاندان‌ها، بیماری و مرگ میر و مهاجرت باقی مانده اندک مردم مفلوک، فقرات دردناک دفتر مصیبت مردم این سامان بود.

در چنین زمانه‌ای آیت‌الله سیدحسین عرب‌باغی در ارومیه می‌زیسته و در حیات اجتماعی و فرهنگی منطقه، حجم قابل ملاحظه‌ای از خدمات و اقدامات دینی و انسانی را به خود اختصاص داده که در حافظه و ضمیر آگاه و وجدان بیدار مردم منطقه، نقش بسته است.

این اثر با عنوان **گذر آفتاب**، ثمره زحمات بیست ساله مؤلف کوشا در تحقیق و فراهم‌آوری اسناد مکتوب و منابع و مصادر معتبر علمی در مورد این شخصیت نستوه قابل توجه است. این کتاب علاوه بر مجموعه‌ای ارزشمند از اسناد و مدارک مهم تاریخ معاصر ارومیه و غرب آذربایجان، می‌تواند بعدها در خصوص تاریخ غرب آذربایجان، محل مراجعه قرار گیرد. اثر حاضر در برگه بنده زندگینامه تعدادی از رجال معاصر منطقه مزبور است که در مورد اغلب آن‌ها اطلاعات اندک وجود دارد. مصاحبه‌های راوی با شاهدانی بسیار که برخی اکنون روی در نقاب خاک کشیده‌اند، موجب شده تا اثر مزبور به عنوان تاریخ شفاهی معاصر ارومیه نیز محسوب گردد و به همین علت و ارائه مطالبی متنوع و منحصر به فرد، منبعی ارزشمند محسوب شود. ارائه مستندات و ارجاع علمی به منابع متعدد و معتبر، از دیگر مزایای کتاب مزبور است. با این حال، ذکر دو نکته اساسی که نه به خود تحقیق، بلکه موضوع مورد پژوهش یعنی شخصیت آیت‌الله عرب‌باغی باز می‌گردد، ضروری به نظر می‌رسد.

نکته اول مربوط به حیات علمی و اجتماعی و فرهنگی آیت‌الله سیدحسین عرب‌باغی است که در ایام زندگانی خود در ارومیه، از آن برخوردار بوده و همانند هر بررسی علمی در خصوص شخصیت‌هایی این چنین می‌تواند مورد توجه و نقد و بررسی قرار گیرد، همان گونه که در این اثر مورد توجه واقع شده است. از مشارالیه آثار و رسایل متعددی منتشر و باقی مانده که برای روشن شدن افکار، عقاید و نظریات وی و درک شرایط زمانه و اندیشه سیاسی و اجتماعی‌اش ضروری به نظر می‌رسد.

نکته دوم مربوط به حیات سیاسی و تعامل سیدحسین عرب‌باغی با حکومت پهلوی است که محل مناقشه موافقان و مخالفان وی در گذشته بوده است. بررسی این جنبه از حیات شخصیت مذکور در دو سطح ذیل قابل طرح است: نخست بررسی روابط روحانیت شیعه با حکومت پهلوی اول که خود موضوع گسترده و پردامنه‌ای است که بررسی آن

در این مجال مقدور نیست^۱ (با پیروزی انقلاب بلشویکی ۱۹۱۷ سیاست انگلستان در ایران تغییر کرد و کودتای سوم حوت ۱۲۹۹ به همین منظور تدارک دیده شد).

سر برآوردن رضاخان در عرصهٔ سیاسی حکومت ایران با تشویق و ترغیب و توصیهٔ انگلیسی‌ها، با هدف حفظ شریان طلای سیاه تازه کشف شده در جنوب ایران^۲، حفاظت از منافع استراتژیک‌شان در هندوستان هم بود که امواج انقلاب بلشویکی را از رسیدن به قلب انگلستان باز دارد. تلاش و کوشش رضاخان برای رسیدن به قدرت از ابتدا با ظاهر سازی و عوام فریبی همراه بود، تا جایی که در ایام سوگواری ائمهٔ اطهار، دستجات عزاداری به راه می‌انداخت و روز عاشورا بر سر خود گِل می‌مالید و به زیارت عتبات عالیات می‌رفت، و مدال منقش به تصویر حضرت علی^(ع) بر گردن می‌آویخت؛^۳ لیکن با استقرار و تحکیم پایه‌های قدرت خود و به ویژه بعد از سفر به ترکیه، سیاست‌هایی ضد مذهبی در پیش گرفت و برای تجزیه از نوع غربی، با راهنمایی مشاوران تحصیل کرده به رویارویی با فرنگ هویت اسلامی پرداخت، تا جایی که اجرای قانون اتحاد لباس و کشف حجاب علاوه بر تمداد ایران، به منظور فروش محصولات کارخانجات پارچه بافی انگلستان هم بود.

روابط علما با رضاشاه پس از رسیدن به قدرت برتن غربگرایی و اسلام ستیزی‌اش، تیره‌تر شد تا جایی که علمای تبریز، اصفهان و مشهد در برابر اقدامات وی ایستادگی کرده و به مخالفت علنی دست یازیدند. سرکوب متبصران برخی از علمای تبریز، مسموم کردن حاج آقا نورالله اصفهانی، شهادت آیت الله دین‌دوست حسن مدرس و قتل عام مردم در مسجد گوهرشاد (سال ۱۳۱۴ هـ.ش)، نمونه‌ای از رفتار عامال منکره حکومت پهلوی با علمای مخالف و نیروهای مذهبی بود. قابل ذکر است که افرادی از «حسین» نیز با سیاست‌های تجدد گرایانه رضاشاه همراه شده و خود را مخّلع کرده، و لباس و حدیث این جماعت را به کناری نهاده و جذب ادارات دولتی شدند. برخی نیز در دفاع از حکومت رضاشاه، قلم فرسایی کردند.^۴

۱. خوشبختانه در این خصوص چند اثر مستند و علمی منتشر شده است از آن جمله، داوود امینی، **چالش‌های روحانیت با رضاخان**، تهران، نشر سیاسی، ۱۳۸۲.

حمید بصیرت منش، **علما و رژیم رضا شاه**، مؤسسهٔ نشر عروج، ۱۳۷۶.

۲. تمديد مضحك قرار داد داری یکی از موارد متعدد این وابستگی است.

۳. برای اطلاع بیشتر رک به: رسول جعفریان، **جریان‌ها و سازمان‌های مذهبی سیاسی ایران** (از روی کار آمدن محمدرضا پهلوی تا پیروزی انقلاب اسلامی)، تهران، خانهٔ کتاب، چاپ نهم ۱۳۸۷، صص ۷۲۳-۷۲۹.

۴. همانند شریعت سنگلجی، علی‌اکبر برقی، محمدباقر کمرهای، برای اطلاع بیشتر رک به: جعفریان، همان.

نکته قابل تأمل، تعامل و روابط آیت‌الله سیدحسین عرب‌باغی با حکومت پهلوی است که وی را به عنوان روحانی طرفدار حکومت و دولت خواه مطرح کرده، تا جایی که گاه عوامل حکومتی برخی از فتاوی جواز شرعی مربوط به خیابان کشی و تخریب قبرستان‌ها و تبدیل آن‌ها به مدارس را از او دریافت می‌داشتند که با مخالفت برخی از علمای دینی مواجه بوده است؛ البته این موضوع همواره از جانب وی مورد تأیید قرار نمی‌گرفته و با علنی شدن سیاست‌های ضد مذهبی همانند کشف حجاب، سیر نزولی یافت و به عدم همراهی و اعراض او از حکومت منجر شد که در همین کتاب به طور دقیق بررسی شده، که در حیات سیاسی وی قابل نقد جدی است.

ناگفته ماند به علت رویداد برخی حوادث تلخ و وضعیت ناامنی و آشوب منطقه، در ذهن و اندیشه بخشی از روحانیون منطقه مزبور این تلقی بوجود آمده بود که مخالفت با حکومت، موجب تزلزل در دولت دهشتناک گذشته خواهد شد. این رویه دولت خواهی در بین روحانیون غرب آذربایجان حتی تا دوران نهضت اسلامی به رهبری امام خمینی (ره) نیز ادامه پیدا کرد و البته منتص سیدحسین عرب‌باغی نبود.^۵ با این حال موضوع مزبور در حیات سیاسی مشارالیه، بیش از آن‌که وی را به عنوان روحانی دولت خواه مطرح کرده است. در این کتاب تقریباً هیچ‌کس از ناگفته‌های در خصوص حکومت خواهی آیت‌الله سیدحسین عرب‌باغی مغفول نماند. تمامی موارد مزبور برای ارائه نقد و بررسی علمی عملکرد سیاسی و اجتماعی مشارالیه، به آشکارترین شکل بیان گردیده و مستندات قابل ملاحظه‌ای ارائه شده است. در پایان، نکته ضروری است که نقد جدی عملکرد سیاسی آیت‌الله سیدحسین عرب‌باغی، ناشی از بررسی جنبه‌های فرهنگی و علمی حیات وی و مرور تاریخ اجتماعی ارومیه نخواهد شد.

رحیم نیک‌بخت

۵. برای اطلاع رک به: **خاطرات حجت الاسلام حسینی امام جمعه ارومیه**، تدوین عبدالرحیم ابادری، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، چاپ، سوم، ۱۳۸۴.

خاطرات آیت‌الله سیدعلی اکبر قریشی، تدوین مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۸۸، ص ۱۱۱.

داود قاسمپور، **انقلاب اسلامی در ارومیه**، ج ۱، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۹۲.

داود قاسمپور، نقش شهر ارومیه در قیام ۱۵ خرداد ۱۳۴۲، **مبدأ نهضت** مجموعه مقالات قیام پانزده خرداد، به کوشش رحیم نیک‌بخت میرکوهی و مجتبی سلطانی احمدی، خانه کتاب، ۱۳۹۲، صص ۵۳۴-۵۱۲.